

Eyal Ben-ari, Zeev Lerer, Uzi Ben-Shalom and Ariel Vanier. Rethinking Contemporary Warfare: A Sociological View of the al-Aqsa Intifada. Albany: State University of New York Press. 2010. 204 pages

הלל פריש*

אייל בן ארי ועמיתיו כתבו ניתוח מצוין של המערכה הישראלית באינתיפאדה השנייה, ההתנגדות הפלסטינית האלימה שהחלה בספטמבר 2000 והסתיימה פחות או יותר בראשית 2005, עת קיבלו הפלגים הפלסטיניים, ובראשם החמאס, הפסקת אש לא רשמית.

המחברים התמקדו בארבעה מישורים: (א) התמודדות החיילים עם קונפליקט בעצימות נמוכה, המתאפיין במיעוט אירועים אלימים, שבו הגבולות בין מרחב ידידותי לעוין אינם ברורים, והגדרת האויב מעומעמת; (ב) התמודדות הצבא, כארגון וכחיילים יחידים, עם פיצול מתמיד של מסגרות מגובשות ורשמיות ועם יצירת מסגרות ארעיות "שהעניקו לצה"ל את הגמישות הדרושה להסתגל למצבים משתנים" (3 p.); (ג) ניתוח היוזמות שניטלו ברמה המקומית להתמודדות עם מצבים משתנים; (ד) התמודדות החיילים עם החיכוך המתמיד באזרחים פלסטינים במחסומים, שבהם בילו רוב החיילים את רוב זמנם (לפחות ביהודה ושומרון) בשל העצימות הנמוכה של העימות (139 p.). כל אחד מהנושאים הללו זוכה לפרק משל עצמו. שלושת הפרקים האחרים, המתמקדים במגדר, בלחימה בשטח בנוי עירוני ובהשפעת המעקב של תנועות לזכויות אדם ואמצעי התקשורת על פעילות החיילים בהתמודדותם עם הטרור, משלימים ספר קריא וברור במיוחד שעונה על הציפיות שמעוררים המחברים בפרק הפותח באשר לכל אחד מהנושאים האלה.

תמה מרכזית בספר היא הצלחתם של מפקדי צה"ל וחייליו לשבור מסגרות רשמיות בשעת הצורך וליצור מסגרות חדשות לצורך השגת תכלית מיידית מתוך תיאום בין כל המסגרות. יכולת זו של חיילי המילואים, שהספר משבח, קשורה במידה רבה לאופי עיסוקם האזרחי: ככל שהחברה הישראלית משתכללת ומצטיינת בגמישות, ביצירתיות וביוזמה בחייה הכלכליים והחברתיים, כך החייל הישראלי נעשה גמיש יותר ומסוגל לפעול כהלכה בסביבת עימות בעצימות נמוכה. המחברים מראים איך המעלות הללו באות לידי ביטוי בחזית השיטור, שחשיבותה אינה נופלת מזו של המשימות הצבאיות. השיטור כרוך באינטראקציה ובחיכוך מתמידים עם גורמים אזרחיים רבים משני צדי המתרס, הישראלים מזה והפלסטינים מזה, והכוחות צריכים להתמודד עם מגוון קבוצות לחץ פוליטיות: ארגוני זכויות אדם (שהם פוליטיים במובן זה שיש להם סדר יום פוליטי ברור), קבוצות ישראליות מהשמאל ומהימין כמו מחסום ווטש ונשים בירוק, המתנחלים והאוכלוסייה הפלסטינית על רכדיה ועל ההתארגנויות האזרחיות בקרבה. מינון הלחצים השתנה על פני הזמן והמרחב, ויפה עשו המחברים כשקשרו בין אופי התפקוד המבצעי ובין פן זה בפרק אחד (החמישי) והראו איך גמישות בגיבוש של יחידות, היעדר היררכיה וקבלת החלטות מקומית השפיעו על התנהגותם של החיילים, בדרך כלל לטובה.

* המחלקה למדעי המדינה והמחלקה ללימודי המזרח התיכון, אוניברסיטת בר אילן

עם זאת, הספר בעייתי מעט בניסיונו להסיק מסקנות ולהעלות תובנות ממקרה אחד בלבד, ארוך ומורכב ככל שהיה. הספר יצא לאור בשנת 2010, לפחות שלוש שנים וחצי לאחר המלחמה בין צה"ל לחיזבאללה (המכונה מלחמת לבנון השנייה, אף שיש הבדלים ניכרים בינה לבין המלחמה של 1982 מבחינה פוליטית וצבאית כאחת). כמו כן, הספר יצא לאור כשנה לאחר המבצע נגד חמאס שהשתלט על עזה (עופרת יצוקה), ובתקופה שבה ארצות-הברית ובעלות בריתה התנסו במלחמה בעצימות נמוכה לאורך זמן בעיראק ובאפגניסטן והתמודדו עם בעיות דומות לאלה שאפיינו את המקרה הפלסטיני. ואף על פי כן, אין בספר ניסיון מעמיק להעמיד במבחן את תובנותיו, ולו באופן כללי, ולהשוותם עם המקרים הללו בלבנון ובאסיה, להוציא הפרק המנתח את הלחימה בשטח בנוי.

היעדר פן זה מהניתוח חשוב במיוחד משום שניתוחים רבים של המלחמה בלבנון מצאו במאפיינים שעליהם מצביעים המחברים – למשל פיצול מסגרות, סטייה מהארגון הסדיר הרשמי ויצירת יחידות יש מאין – חולשות שהזיקו לצה"ל בקרבות נגד כוחות חיזבאללה, שהם מאומנים ומיומנים הרבה יותר מהכוחות הפלסטיניים. אלה הלקחים שהפיקו לפחות ועדת החקירה הממלכתית וצה"ל מהמבצע. מכאן שדעתם של מחברי הספר – שגיבוש היחידות הקטנות אינו הכרחי בהקשר הפלסטיני (pp. 71–73) – בעצם אינה רלוונטית בסביבה אלימה ומאתגרת כמו הזירה הלבנונית נגד חיזבאללה, ארגון צבאי הממומן ומאומן על ידי המערכת הביטחונית הממוסדת של איראן. לפי הצהרות צה"ל ומערכת הביטחון, צה"ל חזר לתובנות המלחמתיות המסורתיות של הפעלת מסגרות רשמיות גדולות, פיקוד היררכי, הטחת מסה של אש ודגש על תמרון באמצעות שריון כהכנה לעימות הבא עם חיזבאללה! בכך הוא חוזר לאותה רשימת מושגים – "סדר, שליטה, עקביות פנימית, הומוגניות, והמשכיות בין יחידות" (p. 176) – שהמחברים טוענים בסיכום הכרחיים לתפקוד ראוי של צבאות. יש לשאול עד כמה התובנות שדלו המחברים רלוונטיות בעימות בין צבאות סדירים, שאת התרחשותו בישראל אין לדחות עוד על הסף לנוכח האירועים במצרים והמתח בין ישראל לסוריה. שוב, הלקחים שהסיק צה"ל אחרי המלחמה בחיזבאללה, גם אם יתגלו כנכונים, אין בהם כדי לשלול את תקפות התובנות של המחברים במקרה הפלסטיני, אלא רק את היכולת להחיל אותן על מצבים אחרים. טוב יעשו המחברים אם יקבלו על עצמם משימה להוציא ספר השוואתי רחב יותר, אולי בסיוע מומחים שניתחו את המקרה העיראקי והאפגני. ייתכן שיהיה אז אפשר להגיע למסקנות בדבר ההתנהלות המתאימה לכל סביבת קרב, במקום להגיע למסקנות בינאריות גורפות.

למעשה, אפילו השוונות בתוך המקרה הפלסטיני לא נוצלה כל צורכה. אין כמעט התייחסות לשוני הרב שבין הזירה האקולוגית, האנושית והמבצעית ביהודה ושומרון לעומת זו של עזה כדי לבדוק את תוקף התובנות המובאות בספר. ביהודה ושומרון אופיינה הזירה בפעילות טרור ספורדית (למשל ירי נגד מתנחלים וספקים או פיגועים בתוך תחומי הקו הירוק) או במרי, בעיקר בחברון. זירת עזה, לעומת זאת, אופיינה בפעילות גרילה מתמדת נגד עמדות צה"ל. התגובה הצה"לית הייתה בהתאם: כמה מבצעים בתוך הרצועה בהשתתפות כוחות שריון גדולים וסיוע אווירי. ההבדלים בפעילות הפלסטינית ובתגובה הישראלית נובעים

1 הוועדה לבדיקת אירועי המערכה בלבנון 2006 – ועדת יוניגרד. רין וחשבון סופי (כרך א) (עמ' 312, 314, 584-587). אוהור מתוך <http://dwnmedia.a7.org/a7radio/misc/docs/08/vinograd.pdf>

מהשוני האקולוגי הבסיסי בין שני האזורים. בגדה, ששטחה גדול פי עשרה משטח עזה, ההתיישבות היהודית פזורה על פני מרחב גדול יחסית (אם כי קטנה מאוד לעומת המרחבים בעיראק ובאפגניסטן). כמו כן, הגישה של הפלסטינים לריכוזים גדולים בישראל הייתה קלה יותר מיהודה ושומרון, בייחוד משום שעזה הייתה מוקפת גדר ביטחון מ־1995, ואילו הקמת הגדר ביהודה ושומרון החלה רק ב־2002 ועדיין לא הושלמה. עובדות בסיסיות אלו מסבירות את הטקטיקה הפלסטינית ביהודה ושומרון, שהכתיבה את התגובה הישראלית (באיחור רב) בכיבוש מחודש של אזורי A, בחדירות ליליות ובפעילות שיטור והקמת מחסומים למניעת פיגועים. הטרור הפלסטיני ביהודה ושומרון ירד אז ב־80% בתוך שנתיים. לעומת זאת, עזה לא נכבשה מחדש, האלימות לא פחתה, וכוחות צה"ל הותשו. תוצאה זו אולי מסבירה את הנסיגה הישראלית המלאה מעזה. מכל מקום, אני משער שבעזה היחידות היו קוננונציונליות ומגובשות יותר מאשר באזור יהודה ושומרון, שבו נדרש פיזור רב של הכוחות. נדמה לי שהניתוח בספר מבוסס בעיקר על הפעילות של צה"ל ביהודה ושומרון.

ולבסוף, כל סקירה של ספר משקפת את ההתמחות של מחבר הסקירה. אנוכי מתמחה בפוליטיקה הפלסטינית והערבית, ויש לי ידע בסיסי בלבד בספרות הצבאית ובסוציולוגיה של הצבא. ספר זה, כמו רבים אחרים, מתייחס לאחר, כלומר לאויב, בדרך מופשטת מאוד. אך בכל עימות יש שני צדדים נצים, ולמיטב הבנתי, טוב יעשו המחברים של ספר איכותי זה אם ישתפו חוקר המתמחה בצד השני. כך או כך, הספר נושא תרומה חשובה להבנת ההיבטים הסוציולוגיים והמבצעיים של עימות בעצימות נמוכה, בוודאי בהקשר הישראלי-פלסטיני.